

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
	بخش اول: ماهیت و تاریخچه تحولات حقوق بین الملل
۷	فصل اول: تعاریف و ماهیت
۷	گفتار اول: تعاریف حقوق بین الملل
۷	قسمت اول: نگاه اجمالی به پیدایش حقوق بین الملل
۱۰	قسمت دوم: نگاه اجمالی به پیدایش مقررات نوین حقوق بین الملل اسلام
۱۵	گفتار دوم: ماهیت حقوق بین الملل
۱۵	قسمت اول: نفی و اثبات حقوق بین الملل
۱۷	قسمت دوم: ضمانت اجرای حقوق بین الملل
۲۴	قسمت سوم: ضمانت اجرا در نظام حقوقی اسلام
۲۹	قسمت چهارم: تأثیر عامل رضایت در ماهیت حقوق بین الملل
۳۱	قسمت پنجم: تأثیر سیاست در ماهیت حقوق بین الملل
۳۳	قسمت ششم: دیدگاه اسلام نسبت به حقوق بین الملل
۴۱	گفتار سوم: نظریات حقوق بین الملل
۴۲	قسمت اول: نظریه حقوق طبیعی
۴۳	قسمت دوم: نظریه اراده گرایی
۴۴	قسمت سوم: دیدگاه مارکسیستی - کمونیستی (جامعه گرایان)
۴۵	قسمت چهارم: مکتب عینی گرایی
۴۵	قسمت پنجم: مکتب جامعه شناسی
۴۶	قسمت ششم: دیدگاه اسلامی
۴۸	فصل دوم: تاریخچه تحولات
۴۸	گفتار اول: دوران باستان (۲۵۰۰ پیش از میلاد تا ۴۷۶ میلادی)
۵۰	گفتار دوم: قرون وسطی (۴۷۶ تا ۱۴۹۲ میلادی)
۵۱	گفتار سوم: رنسانس (۱۵۰۰ تا ۱۶۰۰ میلادی)
۵۲	گفتار چهارم: معاهده وستفالی (۱۶۰۰-۱۸۰۰ میلادی)

صفحه	عنوان
۵۳	گفتار پنجم: قرن نوزدهم (۱۸۰۰ تا ۱۹۰۰ میلادی)
۵۵	گفتار ششم: قرن بیستم (۱۹۰۰ تا ۲۰۰۰ میلادی)
۵۷	گفتار هفتم: قرن بیست و یکم
۶۰	گفتار هشتم: اسلام و حقوق بین الملل
۶۵	فصل سوم: رابطه حقوق بین الملل و حقوق داخلی
۶۶	گفتار اول: نظریات مختلف در مورد رابطه حقوق داخلی و حقوق بین الملل
۶۶	قسمت اول: دوگانگی
۶۷	قسمت دوم: یکگانگی
۶۷	قسمت سوم: رویکرد جایگزین
۶۸	گفتار دوم: اجرای حقوق داخلی در فضای حقوق بین الملل و برعکس
۶۸	قسمت اول: تفوق حقوق بین الملل بر حقوق داخلی کشورها
۶۸	قسمت دوم: اجرای حقوق داخلی در فضای حقوق بین الملل
۷۰	قسمت سوم: اجرای حقوق بین الملل در حقوق داخلی
۷۱	قسمت چهارم: رویکردهای متفاوت به اجرای حقوق بین الملل در حقوق داخلی
۷۵	گفتار سوم: حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل خصوصی
۷۶	پرسش و تمرین بخش اول
۷۷	منابع برای مطالعه بیشتر
	بخش دوم: منابع حقوق بین الملل
۷۹	فصل اول: منابع سنتی
۸۰	گفتار اول: معرفی منابع سنتی حقوق بین الملل
۸۱	گفتار دوم: اختلاف نظر در مورد منابع سنتی حقوق بین الملل
۸۴	گفتار سوم: دیدگاه اسلامی به منابع حقوق بین الملل
۸۴	قسمت اول: کلیات
۸۴	قسمت دوم: معاهدات
۸۷	قسمت سوم: عرف
۸۹	قسمت چهارم: اصول کلی
۹۰	قسمت پنجم: رویه قضایی بین المللی
۹۱	فصل دوم: معاهدات
۹۲	گفتار اول: کلیات
۹۶	گفتار دوم: تعریف معاهده از منظر کنوانسیون وین ۱۹۶۹

صفحه	عنوان
۹۸	قسمت اول: توافق بین المللی
۹۸	قسمت دوم: منعقدہ میان کشورها
۹۹	قسمت سوم: مکتوب
۱۰۰	قسمت چهارم: مشمول حقوق بین الملل
۱۰۱	قسمت پنجم: عدم الزام به تعداد اسناد
۱۰۱	قسمت ششم: تحت هر عنوان
۱۰۱	گفتار سوم: اہلیت انعقاد معاہدات
۱۰۲	گفتار چهارم: اختیارنامه و مراجع ذی صلاح برای انعقاد معاہدہ
۱۰۵	گفتار پنجم: پذیرش و اعتباربخشی به معاہدہ
۱۰۷	گفتار ششم: رضایت برای الزام آوری
۱۰۸	قسمت اول: روش های التزام به معاہدہ
۱۱۱	قسمت دوم: تعہدات لازم الرعایہ پیش از الزام آوری معاہدہ
۱۱۲	گفتار ہفتم: حق شرط
۱۱۲	قسمت اول: تعریف و فلسفہ پیدایش حق شرط
۱۱۳	قسمت دوم: قواعد و اصول حاکم بر حق شرط
۱۱۸	قسمت سوم: اعلامیہ تفسیری، بیانیہ سیاسی و حق شرط پنهان
۱۱۹	گفتار ہشتم: لازم الاجرا شدن معاہدات
۱۱۹	قسمت اول: شیوہ های لازم الاجرا شدن یک معاہدہ
۱۲۱	قسمت دوم: اجرای موقت معاہدہ
۱۲۲	گفتار نهم: تفسیر معاہدات
۱۲۲	قسمت اول: کلیات
۱۲۳	قسمت دوم: قواعد کلی تفسیر
۱۲۵	قسمت سوم: ابزارهای تکمیلی تفسیر
۱۲۶	قسمت چهارم: برخی دیگر از اشکال تفسیر
۱۲۷	قسمت پنجم: زبان نگارش معاہدہ
۱۲۷	گفتار دهم: ایجاد حق و تکلیف برای ثالث
۱۲۸	قسمت اول: ایجاد تکلیف برای ثالث
۱۲۸	قسمت دوم: ایجاد حق برای ثالث
۱۲۹	قسمت سوم: رجوع، جرح و تعدیل تعہدات و حقوق کشورہای ثالث
۱۲۹	گفتار یازدهم: اصلاح و جرح و تعدیل
۱۲۹	قسمت اول: اصلاح (قواعد کلی مربوط به اصلاح)
۱۳۲	قسمت دوم: جرح و تعدیل بین بعضی طرفها

۱۳۲	قسمت سوم: اصلاح معاهدات از طریق گسترش شیوه‌های خاص
۱۳۳	گفتار دوازدهم: فسخ و تعلیق اجرای معاهده
۱۳۴	قسمت اول: فسخ معاهده
۱۳۵	قسمت دوم: فسخ یا تعلیق اجرای یک معاهده در نتیجه نقض اساسی آن
۱۳۶	قسمت سوم: تعلیق یا خروج از معاهده مبتنی بر قواعد عرفی و کنوانسیون وین ۱۹۶۹
۱۳۷	قسمت چهارم: تفکیک‌پذیری و تفکیک‌ناپذیری مقررات یک معاهده
۱۳۸	قسمت پنجم: از دست دادن حق استناد به مبانی بی‌اعتباری، فسخ، تعلیق یا خروج از ...
۱۳۸	قسمت ششم: خروج از معاهده
۱۳۹	قسمت هفتم: تعلیق معاهده
۱۴۰	قسمت هشتم: فسخ یا خروج از معاهده با استناد به عدم امکان اجرای معاهده
۱۴۰	قسمت نهم: فسخ یا خروج از معاهده با استناد به تغییر اساسی در شرایط، اوضاع و احوال
۱۴۱	قسمت دهم: فسخ یا تعلیق با استناد به قواعد آمره
۱۴۲	قسمت یازدهم: فسخ یا تعلیق با استناد به قطع رابطه دیپلماتیک
۱۴۲	قسمت دوازدهم: روش اعلام فسخ، تعلیق، خروج یا بی‌اعتباری
۱۴۳	قسمت سیزدهم: آثار حقوقی فسخ، تعلیق، خروج یا بی‌اعتباری و مغایرت با قواعد آمره
۱۴۵	قسمت چهاردهم: خاتمه معاهده
۱۴۶	گفتار سیزدهم: بی‌اعتباری معاهدات
۱۴۶	قسمت اول: نقض مقررات اساسی حقوق داخلی
۱۴۷	قسمت دوم: اقدام خارج از حدود اختیار
۱۴۷	قسمت سوم: اشتباه
۱۴۸	قسمت چهارم: تقلب
۱۴۹	قسمت پنجم: ارتشاء یا تطمیع
۱۴۹	قسمت ششم: اجبار نماینده یک کشور و خود کشور
۱۴۹	قسمت هفتم: مغایرت با قواعد آمره
۱۵۱	گفتار چهاردهم: سایر مقررات
۱۵۱	قسمت اول: امین و وظایف آن
۱۵۲	قسمت دوم: اخطارها و مکاتبات
۱۵۲	قسمت سوم: به کارگیری شرط ملت‌های کامله‌الوداد در معاهدات
۱۵۳	قسمت چهارم: ثبت معاهدات
۱۵۳	گفتار پانزدهم: ایران و حقوق معاهدات
۱۵۳	قسمت اول: کلیات
۱۵۵	قسمت دوم: تقسیم‌بندی انواع توافقی‌ها

۱۵۵	قسمت سوم: انجام مذاکره، پاراف و امضای توافقیها
۱۵۶	قسمت چهارم: برخی موارد مورد تردید که آیا مشمول اصل ۷۷ قانون اساسی هستند یا خیر
۱۵۸	قسمت پنجم: مواردی که توافقیهای حقوقی و نزاکتی نباید متضمن آنها باشند
۱۵۹	قسمت ششم: چگونگی تنظیم و انعقاد توافقیهای حقوقی تشریفاتی
۱۶۰	قسمت هفتم: چگونگی تنظیم و انعقاد توافقیهای ساده
۱۶۱	قسمت هشتم: چگونگی اعمال حق شرط
۱۶۱	گفتار شانزدهم: معاهدات در اسلام
۱۶۳	قسمت اول: مبانی احترام به عقود و معاهدات
۱۶۶	قسمت دوم: اقسام عهد در اسلام
۱۷۹	قسمت سوم: نگاه اجمالی به حقوق معاهدات در اسلام
۱۸۱	گفتار هفدهم: وضعیت توافقینامه برجام و حقوق معاهدات بین‌المللی
۱۸۷	فصل سوم: عرف
۱۸۷	گفتار اول: کلیات
۱۸۷	قسمت اول: تعریف و منشأ عرف
۱۸۹	قسمت دوم: ماهیت عرف و تشابهات و تفاوت‌های معاهده و عرف
۱۹۰	قسمت سوم: موضوع «استمرار» در عرف
۱۹۳	گفتار دوم: عناصر عرف
۱۹۳	قسمت اول: عنصر مادی
۱۹۸	قسمت دوم: عنصر معنوی
۲۰۰	گفتار سوم: موافقت و اعتراض در عرف بین‌المللی
۲۰۳	گفتار چهارم: عرف‌های منطقه‌ای
۲۰۳	گفتار پنجم: عرف آبی
۲۰۵	فصل چهارم: اصول کلی حقوق
۲۰۵	گفتار اول: کلیات
۲۰۸	گفتار دوم: اصول کلی عام و خاص
۲۰۹	گفتار سوم: شناسایی اصول کلی حقوق توسط دیوان‌های بین‌المللی
۲۱۲	فصل پنجم: منابع فرعی
۲۱۲	گفتار اول: انصاف
۲۱۴	گفتار دوم: رویه قضایی
۲۱۶	گفتار سوم: عقاید صاحب‌نظران و متخصصان حقوق بین‌الملل

صفحه	عنوان
۲۱۶	قسمت اول: معروف ترین حقوق دانان و متخصصان حقوق بین الملل در غرب
۲۱۹	قسمت دوم: معروف ترین حقوق دانان و متخصصان حقوق بین الملل در جهان اسلام
۲۲۳	فصل ششم: سایر منابع حقوق بین الملل
۲۲۳	گفتار اول: اعمال یک جانبه
۲۲۵	گفتار دوم: قواعد آمره
۲۲۷	فصل هفتم: برخی نهادهای مؤثر در ایجاد منابع حقوق بین الملل
۲۲۷	گفتار اول: سازمان ملل متحد
۲۲۹	گفتار دوم: کمیسیون حقوق بین الملل
۲۲۹	گفتار سوم: سایر نهادها
۲۳۰	پرسش و تمرین بخش دوم
۲۳۲	منابع

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۲۰	شکل ۱-۱ مهم‌ترین ضمانت‌اجراهای حقوقی در حقوق بین‌الملل
۲۲	شکل ۱-۲ مهم‌ترین ضمانت‌اجراهای غیرحقوقی در حقوق بین‌الملل
۴۷	شکل ۱-۳ خلاصه‌ای از دیدگاه‌های مکاتب حقوق بین‌الملل
۶۴	شکل ۲-۱ تاریخچه تحولات حقوق بین‌الملل
۸۰	شکل ۱-۱ منابع سنتی حقوق بین‌الملل
۸۳	شکل ۱-۲ منابع حقوق بین‌الملل براساس سلسله‌مراتب
۹۱	شکل ۲-۱ شمای کلی بحث معاهدات
۹۷	شکل ۲-۲ تعریف معاهدات بین‌المللی
۲۰۰	شکل ۳-۱ تشکیل عرف بین‌المللی

تقدیم به سیدالشهدا، حسین بن علی (ع)

درود خدا بر تو ای فرزند شهیدان بزرگوار، علی بن ابی طالب (ع) و صدیقه طاهره فاطمه زهرا (ع)
درود خدا بر تو ای برادر شهیدان با کرامت، حسن بن علی (ع) و پسران ام‌البنین به‌ویژه ابوالفضل العباس (س)
درود خدا بر تو ای عموی شهیدان کودک و نوجوان، قاسم بن الحسن و عبدالله بن الحسن (س)
درود خدا بر تو ای دایی شهیدان، محمد و عون، فرزندان حضرت زینب (س)
درود خدا بر تو ای پدر شهیدان، نوزاد شش‌ماهه علی‌اصغر و نیز جوان زیبا، شبیه‌ترین به پیامبر اکرم (ص)،
خَلَقًا وَ خُلُقًا، علی اکبر (س)
سلام خدا بر تو ای شهید و الامقام، ای سیدالشهدا، ای آقای جوانان اهل بهشت و ای نفس مطمئنه

دروود بر ولی خدا و دوست او، دروود بر خلیل خدا و برگزیده‌اش، دروود بر بنده برگزیده خدا و فرزند برگزیده او، دروود بر حسین مظلوم شهید، دروود بر اسیر رنج‌ها و غم‌ها و کشته اشک‌ها.

خدایا؛

من گواهی می‌دهم که او (حسین بن علی (ع)) ولی تو و فرزند ولی تو و برگزیده تو و فرزند برگزیده توست که به کرامت تو نائل شد. او را به کرامت شهادت گرامی داشتی و سعادت را به او هدیه دادی و به پاکزادی، او را برگزیدی، آقای از آقایان و رهبری از رهبران و مدافعی از مدافعان (حق) قرارش دادی و میراث‌های پیامبران را به او عطا کردی و او را از اوصیایی که حجت بر خلق تو هستند گردانیدی. او در دعوت مردم، عذری باقی نگذاشت و خیرخواهی کرد و خونش را در راه تو بخشید تا بندگان را از نادانی و سرگردانی گمراهی برهاند. کسانی بر ضد او همدست شدند که فریب دنیا را خوردند و بهره خویش را به پست‌تر و پایین‌تر (یعنی دنیا) فروختند و آخرتشان را به کمترین بها از دست دادند و گردن‌فرازی کردند و در چاه هوا و هوس سرنگون شدند و تو را و پیامبرت را به خشم آوردند و از میان بندگان کسانی را اطاعت کردند که اهل جدایی و نفاق و گنهکار و سزاوار آتش جهنم بودند. پس او با آنان در راه تو جهاد کرد، با شکیبایی و اخلاص، تا اینکه خونش را در فرمانبری از تو ریخته و حریم او مباح شمرده شد.

خدایا؛

آنان را لعنت کن، لعنتی سخت و عذابشان فرما، عذابی دردناک.

دروود بر تو ای فرزند پیامبر خدا، دروود بر تو ای فرزند سرور اوصیا، گواهی می‌دهم که تویی امین خدا و فرزند امین او. سعادت‌مندانه زندگی کردی و ستوده درگذشتی و گمنام و ستم‌دیده و شهید از دنیا رفتی و گواهی می‌دهم که خداوند آنچه به تو وعده داده است، عملی خواهد کرد و هر که تو را یاری نکرد، به هلاکت خواهد رسانید و هر که تو را کشت، عذاب خواهد کرد و گواهی می‌دهم که تو به پیمان خدا وفا کردی و در راه او جهاد کردی تا اینکه یقین (مرگ) تو را فرا رسید. پس خدا لعنت کند کسی را که تو را کشت و خدا لعنت کند کسی را که بر تو ستم کرد و خدا لعنت کند مردمی را که آن را شنیدند و بدان راضی شدند.

خدایا؛

من تو را گواه می‌گیرم که با هر که او را دوست بدارد، دوستم و با هر که او را دشمن بدارد، دشمنم. پدر و مادرم به فدایت ای فرزند رسول خدا. گواهی می‌دهم که تو نوری در پشت پدران ارجمند و در رحم‌های پاک بودی و دوران جاهلیت با پلیدی‌های خود تو را آلوده ساخت و جامه‌های تیره‌اش را بر تو نپوشاند و گواهی می‌دهم که تو از ستون‌های دین و ارکان مسلمانان و دژ استوار مؤمنان هستی. گواهی می‌دهم که تویی امام نیکوکاران، باتقوا، پسندیده، پاک، راهبر و هدایت‌یافته. گواهی می‌دهم که امامان از فرزندان (نسل) تو، کلمه تقوا و نشانه‌های هدایت و دستگیره محکم‌تر و حجت بر اهل دنیا هستند. گواهی می‌دهم که من به شما و به بازگشت شما ایمان دارم و به دستورات دینم و عواقب عملم یقین دارم. قلب من تسلیم شماست و کار من پیرو کار شماست و آماده یاری شما هستم تا اینکه خداوند به شما اجازه (ظهور) دهد. با شمایم، با شمایم نه با دشمنان شما. دروهای خدا بر شما و بر ارواح شما و بدن‌های شما و حاضر شما و غایب شما و آشکار شما و نهان شما. آمین ای خداوندگار جهان.

ترجمه زیارت اربعین

امام و پیشوا دو قسمت‌اند: یکی پیشوایی که مردم را به سوی خداوند می‌خواند و مردم از او پیروی می‌کنند و دیگر امامی است که خلق را به سوی گمراهی سوق می‌دهد و جماعتی به او روی می‌آورند. دسته اول اهل بهشت‌اند و دسته دوم در آتش جای خواهند گرفت.

امام حسین (ع)

پیشگفتار

معمولاً در کشور ما چنین بوده است که برخی از استادان حقوق بین‌الملل برای تدریس این درس، کتابی را خود تهیه و تدوین می‌کردند و اصولاً نیز چنین بوده است که سرفصل‌ها و فهرست مطالب آن‌ها براساس فهرست‌بندی کتاب‌های غربی بوده، که به نوعی شاید شبیه ترجمه آن کتاب‌ها با اضافه کردن مطالبی به آن‌ها و کم کردن موضوعاتی از آن‌ها بوده است. در مواردی هم در برخی از کتاب‌ها - تمام یا قسمتی از آن‌ها - چنان شبیه هم بوده‌اند که برخی ادعا کرده‌اند که فلان کتاب به نوعی کپی‌برداری از کتاب آنان بوده است. البته مواردی نادر هم وجود داشته که با ابتکار برخی استادان، کتاب هم تازگی داشته و هم برای تدریس مقطع کارشناسی مناسب بوده است. به هر حال اینجانب با تخصص حقوق بین‌الملل و با سابقه بیش از ۳۰ سال هیئت علمی در دانشگاه تهران، به تدریس این درس چهارواحدی که در دو نیمسال به عنوان حقوق بین‌الملل ۱ و ۲ تعیین گردیده بود، پرداختم. در ابتدا خواستم که من هم کتابی در موضوع حقوق بین‌الملل تهیه و تدریس کنم، اما ملاحظه کردم که این کتاب‌ها توسط مؤلفان و استادان محترم تقریباً به یک شکل وجود دارند و سال‌های بعد هم بر تعداد آن‌ها افزوده شد. تعدادی هم کتاب به صورت ترجمه با موضوع حقوق بین‌الملل عمومی، در مجموع با اضافه کردن کلماتی نظیر «حقوق بین‌الملل معاصر» یا «مقدمه‌ای بر حقوق بین‌الملل» یا «کلیات نوین حقوق بین‌الملل» به چاپ رسید. لذا به جای تألیف کتاب حقوق بین‌الملل سعی کردم کتاب‌هایی را تألیف کنم که شاخه‌ای از رشته حقوق بین‌الملل باشند نه تکرار و مشابه سایر کتاب‌های حقوق بین‌الملل موجود، نظیر حقوق بین‌الملل محیط زیست، حقوق رودخانه‌های بین‌المللی، اندیشه‌های حقوقی (مجموعه مقالات)، جستارهایی در حقوق بین‌الملل (مجموعه

مقالات) و سیر تحولات منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست.

در تدریس درس حقوق بین‌الملل، یکی از کتاب‌های موجود را مبنا قرار دادم و خود در کلاس مواردی و مطالبی را بر آن می‌افزودم یا قسمت‌های غیرلازم از آن را تدریس نمی‌کردم؛ اما به هر حال درصدد بودم تا کتابی در این زمینه تألیف کنم که از ویژگی‌های خاصی برخوردار بوده و با کتاب‌های دیگر متفاوت باشد. لذا منابع داخلی و خارجی زیاد و به‌روزی را بررسی نموده، از آن‌ها در تألیف کتاب حاضر استفاده کردم؛ بنابراین یکی از ویژگی‌های این کتاب استفاده بسیار زیاد از منابع خارجی و به‌روز بوده است. نگارش این کتاب را حدود ۱۵ سال پیش همراه با دکتر سید مهدی چهل‌تنی شروع کردیم و آقای دکتر سید مهدی موسوی در تهیه منابع این کتاب به ما یاری رساندند. این کتاب شاید حدود ۷ الی ۸ بار یا بیشتر مورد بررسی مجدد و اصلاح قرار گرفت.

در جریان این کار، شورای تحول و ارتقای علوم انسانی که از زیرمجموعه‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی است در سال ۱۳۸۸ ایجاد گردید. از جمله وظایف این شورا تهیه و تدوین برنامه‌ها و بازنگری دروس و سرفصل‌های کتاب‌های دانشگاهی در رشته‌های علوم انسانی است. انجام دادن چنین برنامه‌هایی باید حول چهار محور اصلی باشد: اسلامی‌سازی، بومی‌سازی، روزآمدی و کارآمدی. در مورد اسلامی‌سازی ذکر این نکته لازم است که دانشجویان و استادان ما در دانشگاه‌های ایران درس می‌خوانند و تدریس می‌کنند، لذا مطالب کتب و متون علوم انسانی تا آنجا که مبتنی بر دیدگاه‌های فکری، فلسفی و مبانی است، طبیعتاً باید مبتنی بر فرهنگ و آموزه‌های دینی، اسلامی و ملی باشد؛ یعنی مطالبی که در این کتاب‌ها مطرح می‌شود اولاً مغایر با چنین فرهنگ و دینی نباشد و ثانیاً تمام یا قسمتی از آن‌ها مبتنی بر اصول، مبانی و منابع اسلامی باشد؛ به عبارت دیگر، در آن قسمت از موضوعات مطرح در کتب درسی که لازمه‌شان ابتدای بر دیدگاه فکری و اسلامی است، حتماً این دیدگاه باید مد نظر قرار گیرد و نباید مطالب مبتنی بر علوم انسانی ترجمه‌ای و فرهنگ غرب و شرق و به عبارتی بیگانگان باشد. علاوه بر اسلامی‌سازی، بومی‌سازی نیز مطرح است؛ بدین ترتیب که باید حتی الامکان و تا جایی که مربوط به این مسئله است، مسائل ملی و بومی ما در کنار مطالب اصلی و بنیادی مطرح گردند و راه‌حل‌ها و برنامه‌ها مبتنی بر مسائل داخلی و بومی باشند. دو مورد دیگر هم که بسیار روشن است. مطالب مطرح شده در این کتاب‌ها باید به‌روز و همراه با آخرین تحولات در داخل و خارج از کشور بوده در ضمن کارآمد باشند. با این توضیح که برخی مطالب کتاب‌ها ممکن است به ۳۰ سال پیش مربوط باشند که آن‌ها هم گاهی برگرفته از

مطالب و ترجمه کتاب‌هایی هستند که به ۶۰ یا ۷۰ سال گذشته مربوط‌اند. برخی از مطالب از جمله مطالبی که به گذر زمان مربوط‌اند، تأسیسات و نهادهایی که جدیداً ایجاد می‌شوند یا افکار و نظریه‌های جدیدی که مطرح می‌گردند، باید همگی در متون دانشگاهی ملحوظ گردند و در یک کلام، مطالب روزآمد باشند. مطالب این کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها نیز باید چنین باشند، یعنی کارآمد بوده و نیازهای ضروری روز ما را پاسخ‌گو باشند و در آن‌ها فقط به طرح مباحث نظری پرداخته نشود یا مسائلی نباشد که به نیازهای جامعه ایرانی مربوط نیستند. مطالب باید به گونه‌ای باشد که مشکلات کشورمان را در نظر گیرد و برای آن‌ها راه‌حل ارائه دهد؛ این موضوع نه تنها در کتب حقوقی بلکه در همه کتاب‌هایی که در رشته‌های مختلف علوم انسانی تألیف می‌گردند نیز باید مد نظر قرار گیرد.

یکی از گروه‌ها و رشته‌هایی که در شورای تحول و ارتقای علوم انسانی وجود دارد، گروه حقوق است. تقریباً در این خصوص کارگروهی برای بازنگری کتب تشکیل شده بود. اینجانب از بدو تأسیس آن شورا و همچنین قبل از آنکه چنین کاری در وزارت علوم انجام شود، مسئولیت آن را برعهده داشتم. با الطاف الهی و با همکاری جمع کثیری از استادان حقوق در گرایش‌های مختلف رشته حقوق و از دانشگاه‌های مختلف، در کارگروه و کمیته‌های مرتبط، برنامه درسی کارشناسی رشته حقوق را مورد بررسی، بازنگری، تهیه و تدوین قرار دادیم. هرچند این برنامه ممکن است ایرادهایی داشته باشد، اما در حد مقدور و در چهارچوب‌هایی که وجود داشت، به شکل نسبتاً خوبی ارائه گردید و تغییرات در سرفصل‌ها بر مبنای چهار محور مذکور صورت گرفت. به علاوه درس‌های جدیدی که قبلاً تدریس نمی‌شدند از جمله حقوق فضای مجازی، حقوق قراردادهای نوین، حقوق استاندارد، حقوق محیط زیست و ... در فهرست درس‌های اختیاری قرار گرفتند.

یکی از تغییراتی که در این برنامه داده شد، تبدیل درس حقوق بین‌الملل عمومی از ۴ واحد به ۶ واحد بود؛ یعنی حقوق بین‌الملل عمومی ۱، ۲ و ۳ جایگزین حقوق بین‌الملل عمومی ۱ و ۲ گردید. توجه این مسئله هم خیلی مستدل و منطقی است. حجم موضوعات این درس بسیار زیاد است و روزبه‌روز هم با توجه به مسائل جدید بیشتر شده است. لذا ۴ واحد واقعاً برای چنین درس مهمی کافی نبود؛ بنابراین، با چنین کاری هم فرصت بیشتری برای تبیین موضوعات قدیم‌تر حاصل می‌گردد و هم جایی برای طرح موضوعات جدید حقوق بین‌الملل باز می‌شود. در کتاب پیش رو، تمام سرفصل‌ها و عناوین مطابق مصوبات کارگروه حقوق شورای تحول و ارتقای علوم انسانی تهیه و تدوین شده‌اند؛ لذا چون تدوین چنین کتابی عیناً

مطابق سرفصل‌های مصوب است، برای تدریس به استادان این درس توصیه می‌شود. همان‌گونه که ما سه درس حقوق بین‌المللی عمومی ۱، ۲ و ۳ داریم، این کتاب با موضوع حقوق بین‌الملل عمومی در سه جلد تهیه و تدوین شده است که جلد اول برای تدریس حقوق بین‌الملل عمومی ۱، جلد دوم برای تدریس حقوق بین‌الملل عمومی ۲ و جلد سوم آن برای تدریس حقوق بین‌الملل عمومی ۳ می‌باشد. کتاب حاضر، جلد ۱ از این مجموعه است.

از ویژگی‌های دیگر این کتاب این است که تلاش شده است در خصوص موضوعات مطرح در سرفصل‌ها، دیدگاه اسلام نیز تا حد ممکن ارائه و ملحوظ گردد؛ بنابراین، در پایان سرفصل‌های درس حقوق بین‌الملل عمومی ۱، ۲ و ۳، دیدگاه اسلام در خصوص موضوعات مربوط آورده شده و همچنین در آخر سرفصل درس حقوق بین‌الملل عمومی ۱، اسلام و حقوق بین‌الملل آمده است. لذا این کتاب و دیگر مجلدات آن تا حدودی پاسخ‌گوی این مسئله بوده‌اند. معمولاً هم سعی شده است به جای اینکه دیدگاه اسلام در آخر هر کتاب بیاید، در لابه‌لای مطالب و بحث‌های مرتبط مطرح شود.

همچنین با توجه به بهره‌برداری از منابع جدید تلاش شده است تا در این کتاب محور روزآمدی تأمین شود. از سوی دیگر، چون در موضوع حقوق بین‌الملل عمومی، استفاده از قضایا و رویه‌های قضایی از اهمیت خاصی برخوردار است، سعی گردیده تا به مناسبت و تا حد ممکن، گاه به این قضایا اشاره شود و در عین حال که در متن کتاب مختصراً به این قضایا ارجاع می‌شود، به طور ویژه، خلاصه‌ای از قضایای مورد نظر نیز در جداول جداگانه‌ای بیاید تا دانشجویان در مجموع و به طور خلاصه از چند و چون قضایای حقوقی مطلع گردند.

از ویژگی‌های دیگر این کتاب این است که توانسته است با بهره‌گیری از جداول، اشکال، آمار و ... به دانشجویان در درک و فهم بیشتر مطالب کمک کند. همچنین با طرح پرسش و تمرین در آخر هر بخش، توجه آنان را به مطالب مهم و اساسی معطوف دارد تا با توجه به پرسش‌های مطرح‌شده، نکات اساسی و مهم در متن را با دقت بیشتری مطالعه و بررسی کنند.

ویژگی دیگر این سه جلد کتاب، استفاده بسیار از منابع و مآخذ به‌ویژه منابع روز است که اگر می‌خواستیم همه این منابع را یکجا و در آخر کتاب بیاوریم حجم زیادی از صفحات کتاب را دربر می‌گرفت. لذا برای رفع این مسئله، منابع و مآخذ مربوط به مطالعه بیشتر در هر موضوع، در آخر آن قسمت آورده شده است تا دانشجویان به راحتی بتوانند در صورت لزوم،

از آن‌ها استفاده کنند و در میان انبوهی از منابع سردرگم نشوند. به هر حال، در این مجموعه که تهیه و تدوین آن حاصل ۱۵ سال کار است، تلاش گردیده است تا در حد امکان با توجه به رعایت مطالب فوق، منبع خوب و مناسبی برای دانشجویان رشته حقوق و سایر رشته‌های مرتبط با این درس فراهم آمده باشد. البته این امر مشخص است که این کار قطعاً خالی از عیب و ایراد نیست. امید داریم که استادان، محققان و دانشجویان با مطالعه این اثر، ما را در بهبود کیفیت کار در آینده یاری‌رسان باشند و از انتقادهای و پیشنهادهای سازنده خود محرومان نفرمایند. در پایان، خداوند کریم و بزرگوار و مهربان را شاکریم که این توفیق را نصیب ما کرد تا این اثر را به جامعه علمی تقدیم کنیم.

سید فضل‌الله موسوی

استاد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

بهار ۱۴۰۳